

УДК 343.72

А.М. УДОД, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЇ, РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА ГРУЗІЇ: ПОРІВНЯЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключові слова: погроза, насильство, працівник правоохоронного органу, службова діяльність, кримінально-правовий захист

Розбудова в Україні соціальної, правової, демократичної держави вимагає, поряд з іншим, стабільного та належного функціонування правоохоронної системи. Остання, становлячи інституційне ядро законності й правопорядку, цілком логічно є одним із об'єктів цілеспрямованого злочинного впливу. Відтак, створення та реалізація з боку держави системи правових гарантій правоохоронної служби є одним з елементів забезпечення життєдіяльності концепції національної безпеки та поступального розвитку українського суспільства. Чільне місце серед правових гарантій посідає кримінально-правовий захист суспільних відносин у сфері правоохоронної діяльності, який, зокрема, виражений й у ст.345 Кримінального кодексу (КК) України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу). Разом із тим, забезпечення ефективності кримінально-правової норми можливе при відповідності її форми та змісту запитам суспільства, враховуючи наявний досвід правового регулювання в країнах з порівнюваними умовами соціального розвитку. Таким чином, порівняльні кримінально-правові дослідження, в тому числі законодавства про кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного

органу, є необхідною умовою вдосконалення вітчизняного кримінально-правового законодавства та створення належних правових гарантій функціонування як всього суспільства, так і правоохоронної системи, зокрема.

Окремі аспекти кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо працівників правоохоронних органів досліджувались у працях А.В. Бойка, А.Ф. Імамутдінова, В.І. Осадчого, Д.В. Попова, О.В. Юношева та деяких ін. вчених. Визнаючи суттєвий внесок означених науковців у розробку заявленої проблематики, слід все ж визнати певний дефіцит порівняльних кримінально-правових досліджень в цій сфері, що й зумовлює актуальність теми статті. Звідси, мета статті – виявити спільні та відмінні підходи до кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів від погроз або насильства у зв'язку з їх службовою діяльністю на прикладі кримінальних кодексів Російської Федерації (далі – РФ), Республіки Білорусь та Грузії і, на підставі цього, визначити можливі шляхи удосконалення чинної редакції ст.345 КК України.

Правова система України на сучасному етапі її розвитку характеризується самодостатністю з одного боку та певним впливом на неї юридичних зрізків низки зарубіжних держав – з іншого. Як слушно зауважує М.І. Хавронюк, у кримінальному законодавстві України, як і в кримінальному законодавстві будь-якої держави, змішані елементи національно-самобутнього з елементами запозиченого чужого. Це законодавство завжди розвивалось під певним впливом кримінального законодавства інших держав, а також під впливом міжнародного права, який з часом ставав усе більш потужним [1, с.13]. Таким чином, вважаємо за доцільне підтримати думку В.О. Навроцького, який зазначає, що вивчення зарубіжних надбань завжди було, є та буде важливим джерелом досвіду, як позитивного так і негативного для вдосконалення вітчизняного законодавства [2, с.5]. В цьому контексті слід також додати, що зразки зарубіжного законодавства про кримінальну відповідальність є суттєвим порівняльно-правовим фактором криміналізації суспільно небезпечних

діянь у вітчизняному правовому просторі. Разом із тим, дослідження досвід зарубіжних країн з питань кримінальної відповідальності взагалі та за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, зокрема, має здійснюватись системно. Відтак, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на аналізі законодавства країн перш за все пострадянського простору, що зумовлено спільною політико-правовою історією та порівнюваними соціально-економічними умовами розвитку.

Аналіз положень КК РФ засвідчує, що в аспекті досліджуваного складу злочину він увібрав в себе традиційні положення законодавства радянського зразка, що виражається у збереженні видової приналежності суспільних відносин, які поставлені під кримінально-правову охорону, до порядку управління. Саме в у Розділі Х «Злочини проти державної влади» Главі 32 «Злочини проти порядку управління» КК РФ – міститься ст.318 – «Застосування насильства щодо представника влади». Як можна бачити, зазначена стаття формує уніфіковану правову модель складів злочинів за насильство над представниками влади, поняття яких охоплює також і правоохоронні органи. Так, відповідно до Примітки до ст.318 КК РФ представником влади визнається посадова особа правоохоронного чи контролюючого органу, а також інша посадова особа, наділена в установленому законом порядку розпорядчими повноваженнями щодо осіб, які не перебувають у службовій залежності від неї [3]. Крім того, потерпілим від даного злочину можуть бути близькі вказаних осіб. Правоохоронні органи – органи внутрішніх справ, прокуратури, федеральної служби безпеки, прикордонної служби РФ, служби зовнішньої розвідки РФ, митні органи [4, с.636].

Таким чином, з одного боку ст.318 КК РФ відрізняється від ст.345 КК України уніфікованістю формулювання особи потерпілого, а з іншого – більш вузьким (порівняно з вітчизняним законодавством) тлумаченням категорії «правоохоронні органи». Хоча зазначена звуженість компенсується використанням в законі категорії контролюючі органи, що дозволяє охопити весь масив органів, які вико-

нують правоохоронні функції не лише де-юре, а й де-факто.

Щодо об'єктивної сторони аналізованого злочину згідно ст.318 КК РФ, то вона суттєво відрізняється від ст.345 КК України. Так, ч.1 ст.318 КК РФ передбачає кримінальну відповідальність за застосування насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я, або ж погрозу застосування насильства щодо представника влади або його близьких у зв'язку з виконанням ним своїх посадових обов'язків [3]. Під насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я у російському законодавстві слід розуміти побої або здійснення інших насильницьких дій, пов'язаних із спричиненням потерпілому фізичного болю або обмеженням його волі [4, с.636]. Об'єктивна сторона ч.2 ст.318 КК РФ передбачає застосування до означених осіб небезпечного для життя і здоров'я потерпілих насильство, під яким у російській кримінально-правовій доктрині та законодавстві розуміється таке насильство, яке спричинило тяжку або середньої тяжкості шкоду здоров'ю потерпілого, а також спричинення легкої шкоди здоров'ю, що викликала короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату загальної працездатності [4, с.636–637], що в цілому відповідає відповідним критеріям небезпечного для життя і здоров'я насильства за вітчизняним законодавством у більш звичних термінах щодо тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також легких тілесних ушкоджень, які потягнули за собою короткостроковий розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Однак, на відміну від ст.318 КК РФ в ст.345 КК України зазначені склади злочинів в залежності від тяжкості тілесних ушкоджень в більшій мірі диференційовані (за трьома частинами), що забезпечує, на нашу думку, значно ширші можливості індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання. Крім того, в якості субкваліфікуючої ознаки в ч.4 ст.345 КК України виокремлюється вчинення передбачених у попередніх частинах зазначеної статті дій організованою групою. Ця обставина вигідно відрізняє ст.345 КК України від ст.318 КК РФ, так як, по-перше, забезпе-

чує кримінально-правову охорону працівників правоохоронних органів від більш суспільно небезпечних посягань, по-друге, створюється додатковий правовий механізм протидії організованій злочинності, по-третє, формує більш розширені критерії індивідуалізації кримінальної відповідальності та покращання та, врешті-решт, справедливості останнього.

Окрім того, варто також звернути увагу й на відсутність в ст.318 КК РФ та й у всьому КК РФ кримінально-правової норми про захист від злочинних посягань власності працівників правоохоронних органів. Остання ж охороняється на загальних підставах Розділом VIII – «Злочини у сфері економіки» – Главою 21 – «Злочини проти власності». В цьому проявляється ще одна вигідна відмінність КК України, ч.1 ст.345 якого охоплює в якості злочинних діянь – погрозу знищенням майна працівника правоохоронного органу або його близького родича у зв'язку з його службовою діяльністю.

Натомість дещо ширшою видається кримінально-правова охорона за КК РФ в аспекті визнання злочинними дій щодо погрози або насильства яке застосовується до осіб, які є *близькими* для працівників правоохоронних органів, а не лише щодо *близьких родичів*, як це передбачено у ст.345 КК України. Вважаємо, внесення змін до КК України щодо визнання потерпілими близьких працівникові правоохоронних органів осіб, а не родичів значно універсалізуватиме досліджуваній склад злочину, обґрунтовано розширить коло осіб, які підлягатимуть кримінально-правовому захисту (наприклад, друзів, віддалених родичів (за лінією дружини (чоловіка)), інших близьких осіб), створить додаткові гарантії захисту суспільних відносин, що формуються, реалізуються з приводу підтримання, зміцнення авторитету правоохоронних органів.

Щодо закріплення суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст.318 КК РФ, то вони є *майже* ідентичними відповідним ознакам, закріпленим у ст.345 КК України, а саме: окрім вини, вираженої у формі умислу, обов'язковою ознакою визнається мотив (в певних випадках – мета), який пов'язується з виконанням працівником правоохоронного

органу службових обов'язків. Однак, на відміну від КК України, де зазначений мотив чи відповідна йому мета не може тлумачитись, як бажання схилити працівника правоохоронного органу до прийняття неправомірного рішення, вчинення інших дій з використанням службового становища, КК РФ це допускає. Вказана відмінність пояснюється існуванням в КК України спеціального складу злочину, передбаченого ст.343 – «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби», аналога якому в КК РФ немає. На нашу думку, наявність спеціального складу злочину в описаній ситуації, на зразок КК України, сприяє кращому нормативному відображенню сутності злочинних дій відповідної категорії, характеру їх суспільної небезпечності, диференціації відповідальності.

Схожу російському законодавству правову регламентацію кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів від погроз або насильства знайшов у КК Республіки Білорусь. В останньому, як і в КК РФ, відповідні склади злочинів зафіксовано у Розділі XIII «Злочини проти держави і порядку здійснення влади і управління» Главі 33 «Злочини проти порядку управління» КК Республіки Білорусь, що також свідчить про якісно іншу оцінку (на відміну від законодавця України) суспільних відносин, які страждають від суспільно небезпечних посягань відповідного гатунку: не абстрактний авторитет (якого, між іншим, може і не існувати взагалі), а порядок управління конкретного органу державної влади, який виконує правоохоронні функції за певним напрямком (про особливості об'єкту злочину, передбаченого ст.345 КК України більше детально – у розділі 2 цієї дисертації). Відмінність між КК Республіки Білорусь з одного боку та КК РФ і КК України – з іншого полягає також ще в одній з конститутивних ознак досліджуваного складу злочину – статусу потерпілого. Так, ст.364 КК Республіки Білорусі – «Насильство або погроза застосування насильства щодо працівника органів внутрішніх справ» – передбачає кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника органів внутрішніх справ чи його близь-

ких з метою перешкодити його законній діяльності або примусити змінити характер цієї діяльності або з помсти за службову діяльність [5]. Разом з тим, ст.366 КК Республіки Білорусь передбачає відповідальність за аналогічні дії, а також за погрозу знищенням чи пошкодженням майна але щодо посадової особи, яка виконує службові обов'язки, або ж іншої особи, яка виконує обов'язок з охорони громадського порядку або припиненню правопорушень [5].

Таким чином, можна пересвідчитись, що, на відміну від уніфікованої норми КК РФ про кримінально-правовий захист «представників влади», КК Білорусі виділяє спеціальний склад злочину на підставі приналежності потерпілого до працівника органів внутрішніх справ, що може свідчити про особливі вимоги до забезпечення правових гарантій саме цій категорії службовців у зв'язку зі специфікою виконуваних функцій. Разом з тим, при очевидній меті посилити кримінально-правовий захист згаданих працівників, фактично не захищено (у сенсі спеціальної кримінально-правової норми) залишається їх власність, адже диспозиція ст.364 КК Республіки Білорусь не визнає злочинними дії щодо погрози знищення або пошкодження майна працівників органів внутрішніх справ. Але, слід звернути увагу, що ця прогалина в певній мірі компенсується у диспозиції ч.1 ст.366 КК Республіки Білорусь, однак щодо невизначеного кола «посадових осіб, які виконують службові обов'язки», до переліку яких працівники органів внутрішніх справ не потрапляють через існування спеціальної норми, закріпленої у ст.364 КК Республіки Білорусь. Відтак, білоруський законодавець виявив певну непослідовність у формуванні правової моделі кримінально-правового захисту саме працівників органів внутрішніх справ.

Також як і в ст.318 КК РФ у статтях 364, 366 КК Республіки Білорусь особливості суб'єктивної сторони відповідних складів злочинів передбачають обов'язковими ознаками мотив та/або мету, які охоплюють не лише помсту, а й вплив на службову діяльність потерпілого, схилення його до прийняття неправомірного рішення, перешкодити виконанню професійних обов'язків. Як зазначалося нами вище, така

конструкція не відповідає положенням ст.345 КК України, у якій сформульовані склади злочинів не охоплюють мотиви та/або мети втручання у службову діяльність працівників правоохоронних органів, вплив на нього з метою схилити до прийняття відповідного рішення. В цьому аспекті вважаємо за доцільне погодитись із М.М. Сеньком, В.П. Беленюком в тому, що існування в диспозиції ст. 364 КК Республіки Білорусь прямої вказівки на мету є недоречним, оскільки зазначений елемент суб'єктивної сторони складу злочину в даному відношенні являє категорію порівняно широку. Наприклад, злочин може бути вчинено виключно з хуліганських мотивів – лише у зв'язку з приналежністю потерпілого до конкретного правоохоронного органу [6, с.152].

Певне зауваження викликає також і відсутність в КК Білорусі диференціації кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо працівників правоохоронних органів за критерієм тяжкості насильства: білоруський законодавець у вказаному сенсі не надає значення характеру, ступеню тяжкості насильства, що, на нашу думку не відповідає вимогам всестороннього захисту означених працівників, а також справедливості кримінальної відповідальності та покарання.

Натомість позитивним моментом КК Республіки Білорусь, як в КК РФ, на нашу думку, слід визнати наявність в переліку потерпілих так званих «близьких осіб», а не лише близьких родичів для працівника правоохоронного органу, на кшталт конструкції складу злочину, що міститься у ст.345 КК України.

Аналогічні російському та білоруському КК тенденції законодавчого врегулювання кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу увібрав в себе і КК Грузії. Зокрема, визначення об'єкту відповідає двом попередньо проаналізованим нами кодексам РФ та Білорусі, а саме: ст.353 – «Опір, погроза або насильство щодо особи, яка охороняє громадський порядок чи іншого представника влади» міститься в Розділі XI – «Злочини проти держави», Главі XL – «Злочини проти порядку управління», що свідчить про збереження

правових традицій радянського зразку у сфері визначення кола суспільних відносин, які ставляться під кримінально-правову охорону. Що ж до конструкції самого складу досліджуваного злочину за КК Грузії, то він значно відрізняється як за об'єктивними, так і за суб'єктивними ознаками відповідного складу злочину за КК України, однак виявляє певну схожість із російським та білоруським законодавством. Так, ч.1 ст.353 КК Грузії передбачає кримінальну відповідальність за опір працівнику поліції чи іншому представнику влади з метою перешкодити охороні громадського порядку, припинення або зміни його діяльності, а так само його примус до явно незаконних діянь, вчинене із застосуванням насильства чи з погрозою насильства [7]. Отже, потерпілим визнається працівник поліції чи інший представник влади. Такий підхід в цілому вирізняється своєю широтою та охоплює: а) практично всіх працівників правоохоронних органів; б) вчинення щодо них насильницьких дій як під час виконання службових обов'язків (у формі опору), так і поза такою ситуацією, однак у зв'язку зі службовою діяльністю, на що вказує формулювання «...з метою змінити його діяльність...»; в) всі види насильства без диференціації складу злочину в залежності від його (насильства) характеру, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

На нашу думку, така уніфікація досліджуваного складу злочину за численними параметрами суттєво ускладнює правозастосовну практику в частині правильної кваліфікації суспільно небезпечних діянь, відмежувань конкретного злочину щодо працівника правоохоронного органу від суміжних складів тощо. Більш виважену та послідовну в цьому аспекті позицію займає вітчизняний законодавець, формулюючи як спеціальні, так і кваліфіковані склади злочинів.

Аналогічні вади щодо конкретизації суб'єктивної сторони складу злочину, про які йшла мова вище – при аналізі статей 364, 366 КК Білорусі – шляхом перерахування цілей (мети) має місце і в ст.353 КК Грузії.

Ще однією особливістю КК Грузії є те, що в переліку потерпілих від злочину, передбаченого ст.353 (а це єдина стаття, яка охоплює дос-

ліджувані нами злочинні діяння) немає ані близьких правоохоронцеві родичів, як у ст.345 КК України, ані інших близьких осіб, як в ст.318 КК РФ чи статтях 364, 366 КК Республіки Білорусь. Видається, що таку ситуацію варто кваліфікувати як прогалину в праві, що не забезпечує повноти кримінально-правової охорони відповідної групи суспільних відносин.

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що на відміну від КК РФ та КК Білорусі законодавець Грузії в якості кваліфікуючої злочин ознаки у ч.2 ст.353 КК визнає груповий характер його вчинення: «Ті самі діяння, вчинені групою осіб за попередньою змовою» [7]. Порівнюючи таку конструкцію кваліфікованого складу злочину, передбаченого ст.353 КК Грузії та ч.4 ст.345 КК України («Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені *організованою групою* (курсив *наш* – А.У.)...»), відзначимо, що їх поєднання в межах однієї статті обумовило б довершеність конструкції досліджуваної кримінально-правової норми в цілому, сприяло б оптимізації диференціації кримінальної відповідальності та покарання в залежності від ступені організованості, структурованості відповідної групи.

Таким чином, узагальнюючи наведене, можливо зробити проміжний висновок про те, що конструкція ст.345 КК України в цілому не містить істотних недоліків. Поряд з цим, вважаємо що її удосконалення можливе у напрямках: а) розширення переліку осіб, які права і свободи яких додатково ставляться під кримінально-правову охорону у зв'язку з вчиненням досліджуваного злочину (замість «близьких родичів» – «близьких працівників правоохоронного органу осіб»); б) запровадження такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. В подальших розділах в дисертації ці питання додатково будуть досліджені та обґрунтовані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

2. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В. О. Навроцький. – Л. : Юрид. факульт. ЛДУ ім. Івана Франка, – 1999. – 56 с.

3. Уголовный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.duma.gov.ru>.

4. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть : учебник / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. В. Иногамовой-Хегай, д-ра юрид. наук, проф. А. И. Рарога, д-ра юрид. наук, проф. А. И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: КОНТРАКТ, 2004. – 742 с.

5. Уголовный кодекс Республики Беларусь :

от 09.07.1999 г. № 275-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}>.

6. Сенько М. М. Окремі питання кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності за законодавством України та деяких зарубіжних держав / М. М. Сенько, В. П. Беленюк // Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2007. – Вип. 1. – С. 148–157.

7. Уголовный кодекс Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.vl.ru/comments/show_article.php?art_id=489&sec_id=61&law_id=12&law.

Удод А. М. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу за законодавством Росії, Республіки Білорусь та Грузії: порівняльне кримінально-правове дослідження / А. М. Удод // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 777–782 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12uamkpd.pdf>

Досліджено особливості правової регламентації кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу в Росії, Республіці Білорусь та Грузії. Виявлено схожості та відмінності у підходах до конструкції відповідного складу злочину. Запропоновано імплементувати до КК України положення щодо визнання потерпілими близьких правоохоронцеві осіб, а не лише родичів, зміни об'єктної приналежності аналізованого злочину, удосконалення диференціації відповідальності за групові форми вчинення злочину.

***

Удод А.Н. Угроза или насилие в отношении сотрудника правоохранительного органа по законодательству России, Республики Беларусь и Грузии: сравнительное уголовно-правовое исследование

Исследованы особенности правовой регламентации уголовной ответственности за угрозу или насилие в отношении сотрудника правоохранительного органа в России, Республике Беларусь и Грузии. Выявлены сходства и различия в подходах к конструкции соответствующего состава преступления. Предложено имплементировать к УК Украины положения относительно признания потерпевшими близких правоохранительных лиц, а не только родственников, изменения объективной принадлежности анализируемого преступления, усовершенствования дифференциации ответственности за групповые формы совершения преступления.

***

Udod A.M. Threat or Violence in Regard to the Employee of Law Enforcement Authority on the Legislation of Russia, Republic of Belarus and Georgia: Comparative Criminal-Law Research

The features of legal regulation of criminal responsibility are investigational for a threat or violence in regard to the employee of law enforcement authority in Russia, Republic of Belarus and Georgia. Likenesses and distinctions are educed in going near the construction of corresponding corpus delict. It is suggested to adopt into the Criminal Code of Ukraine some position in relation to confession by victims near to employee of law enforcement authority of persons, rather than just relatives, change of objective belonging of analyzable crime, improvement of differentiation of responsibility for the group forms of commission of crime.